

УДК 343.222

І. В. Дмитренко, здобувач

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

СКІНЧЕННЯ СТРОКІВ ДАВНОСТІ — БЕЗУМОВНА ПІДСТАВА ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розглянуто деякі питання про давнісні строки виконання обвинувального вироку в кримінальному праві України. Зроблено спробу обґрунтувати соціально — політичне значення інституту давності.

Ключові слова: скінчення строку давності (притягнення до кримінальної відповідальності), підстава для строку давності, перебіг строку давності.

У правозастосовній практиці іноді виникають ситуації, коли між часом здійснення злочину і притягненням особи до відповідальності за вчинений злочин проходить різний (інколи значний) проміжок часу. А в зв'язку з цим виникають правові колізії, які ще недостатньо досліджені в юридичній літературі та не відбиті чітко в законодавстві. Вони здавна привертають увагу юристів — і теоретиків, і практиків.

Мета статті — прослідкувати історію питання, виявити юридичні ознаки інституту скінчення строків давності, обґрунтувати їх правомірність, соціально-політичне значення.

Кілька прикладів з історії питання.

Ще у “Царській грамоті” 1667 р., наприклад, є згадка про те, “що колишніх злодіїв, які нині не крадуть не треба до сищика приводити (крім убивць)” [3, 57].

Чи не перші згадки у російському законодавстві про *давність* виконання обвинувального вироку знаходимо у ст. 44 Маніфесту від 17 березня 1775 р. [3, 109].

Таке поняття давності виконання вироку з певними змінами, доповненнями існувало досить довго у подальших законодавчих актах.

Згідно з “Уложенням” 1845 р. [3, 57], проте було вже встановлено кілька *різних* строків давності, обумовлених різними причинами: 1) тривалість строку давності залежала від *ступеня тяжкості злочину* (відповідно від визначених покарань); 2) до уваги брався *вік підсудного*; 3) визнано, як і раніше, деякі види злочинів, які *не підлягають* позовній давності.

За Кримінальним уложенням 1903 року при аналізі строку давності перш за все враховувався *певний точний проміжок часу*, який *скасував* або саме покарання для винуватця злочину, або кримінальне переслідування колишнього злочинця. Цікаво, що чи не вперше названо і *підстави для визнання строків давності* (Див.: *підстава* — те, чим пояснюється, виправдовується вчинок, поведінка. *На підставі* — спираючись на що

[12, 506]. Серед них такі положення: 1) оскільки злочинець *довгий час* не чинив *злочинів*, є повна підстава вважати, що він виправився, наполягати на покаранні, отже, — не слід, це неактуально; 2) значний проміжок часу від скоєння злочину до розкриття істини про злочин на суді стає на заваді судочинству, є неперспективним [3, 113].

У кримінальному законодавстві СРСР інститут строків давності злочинів аналізувався, видозмінювався. Уперше його було закріплено в Кримінальному кодексу РСФСР 1922 р. Максимальний давнісний строк (позбавлення волі при покаранні злочинця — понад один рік) — п'ять років; мінімальний (якщо покарання злочину було м'якшим) — три роки. У 1924, а потім у 1926 р. В РСФСР було введено диференційовані строки перебігу давності: 1) в залежності від *тяжкості* злочинів; 2) в залежності від *умови перебігу* давності (переховування від слідства, вчинення однорідного чи більш тяжкого злочину і т. д.) [4, 27].

Інститут давності виконання обвинувального вироку і сьогодні привертає увагу юристів при обговоренні викликає численні суперечки щодо його суті, ознак. Найбільш дискусійним в теорії кримінального права залишається питання про підстави запровадження інституту давності і *підстави* для звільнення від кримінальної відповідальності [5; 6; 7; 10].

Наукові підстави — це те *основне*, чим пояснюється, виправдовується вчинок, поведінка і т. д. Юристи такими *підставами* в законодавстві вважають *свідомство про те, що особа (колишній злодій) перестала бути соціально небезпечною, що протягом строку давності вона не вчинила нових злочинів.*

Навряд чи це можна вважати правильним. Якщо особа після закінчення певного періоду часу дійсно виправилася, то навіщо потрібен інститут давності з різними строками для різних злочинів? Чи не доцільніше мати в кримінальному законодавстві такий вид звільнення від кримінальної відповідальності, який надавав би можливість відмовитися від кримінального переслідування у разі втрати особою суспільної безпеки (так, як це **передбачено в ст. 48 Кримінального кодексу України 2001 р.**). Іншими словами, якщо *підставою* інституту давності визнати відсутність суспільної безпеки від особи, що вчинила злочин, то неможливо пояснити наявність у кримінальному законі різноманітність різних давнісних строків. Разом з тим, доведеться зробити висновок, що *не давність* звільняє злочинця від кримінальної відповідальності, а бездоганна поведінка його і чесне ставлення до праці. За таких обставин необхідність в інституті давності взагалі відпадає.

Крім того, відсутність протягом установленого строку нового злочину також навряд чи можна визнати за безперечний доказ того, що колишній злочинець перестав бути суспільно небезпечним. Чинне кримінальне законодавство *ставить умовою визначення строку давності лише нездійснення злочину протягом певного періоду часу* (залежно від тяжкості злочину). Отже, *підставою інституту давності є не відсутність суспільної безпеки з боку особи, що вчинила злочин, а щось інше.*

У кримінально-правовій науці є і думка вважати подібною підставою *недоцільність* такого інституту. Соціально-політичне значення інституту давності полягає, згідно з даною позицією, в тому, що після закінчення вказаних у законі строків, особа звільняється від відповідальності перед державою. А покарання тільки тоді досягає своїх цілей, коли воно призначається негайно, швидко після здійснення злочину. Думається, що ці правильні за суттю положення вимагають деякого уточнення.

Якщо відстрочене, запізніле виконання вироку *недоцільне*, значить, особа звільняється від відповідальності перед державою не тому, що до нього *недоцільно* застосовувати покарання, а внаслідок того, що це *негуманно*. Саме при такому розв'язанні питання стає зрозумілим, чому законодавець установив різноманітні давнісні строки. Чим важче злочин, тим більший термін повинен пройти, щоб караність діяння втратила цілі загальної і приватної превенції. І навпаки, чим менш небезпечний злочин, тим швидше можна пробачити злочинця.

Треба мати на увазі ще й те, що наявність строку давності обвинувальним вироком, крім іншого, обумовлена і тим, що покарання, *застосоване через значний час* після здійснення злочину, стає (унаслідок відпадання суспільної безпеки зло-

чинця) несправедливим, *перетворюється на необґрунтований акт відплати, помсти*.

Як вказував М. С. Таганцев “всепоглинаюча сила часу стирає шкідливі сліди, залишені злочиною, заспокоює стурбовану громадську совість, робить покарання актом безцільної помсти, яка не відповідає сутності і гідності карного державного правосуддя” [9, 289].

Так чи інакше, але думається, що саме ці обставини є тут підставою звільнення від кримінальної відповідальності. Залучення до кримінальної відповідальності після закінчення строків давності суперечить принципам кримінального права і кримінально-правовій політиці країни. Отже, звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку із закінченням строків давності — є безумовно підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

Нагадаємо, як зараз виглядає цей закон у Кримінальному кодексі України 2001 року у порівнянні з трактуванням кодексу 1960 року.

Таблиця 1

КК України 2001 р.		КК України 1960 р.	
1) у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання менш суворе, ніж обмеження волі	2 роки	1) при засудженні до покарання не більш суворого, ніж виправні роботи або направлення в дисциплінарний батальйон	1 рік
2) у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, за який передбачене покарання у виді обмеження або позбавлення волі	3 роки	2) при засудженні до позбавлення волі на строк не більше двох років	3 роки
3) у разі вчинення злочину середньої тяжкості	5 років	3) при засудженні до позбавлення волі на строк не більше п’яти років	5 років
4) у разі вчинення тяжкого злочину	10 років	4) при засудженні до більш суворого покарання, ніж позбавлення волі строком на п’ять років	10 років
5) у разі вчинення особливо тяжкого злочину	15 років		

Перебіг давності **зупиняється**, якщо особа, що вчинила злочин, ухиляється від слідства або суду. Особа вважається такою, що ухиляється від слідства або суду, якщо вона чинить дії, спеціально спрямовані на ухилення від кримінальної відповідальності (зміна адреси, прізвища, створення різного роду обставин, що змушують слідчі органи вести розшук конкретного злочинця). Перебіг давності строків повнюється в цьому випадку з моменту затримання вказаної особи або явки її з зізнанням. Таким чином, звільнення від кримінальної відповідальності може мати місце лише із закінченням строків давності.

Питання про застосування строків давності до особи, що вчинила особливо тяжкий злочин, за який згідно із законом може бути призначено довічне позбавлення волі, вирішується **судом**. Якщо суд не визнає за можливе застосувати строк давності, довічне позбавлення волі не може бути призначено і замінюється позбавленням волі на певний строк.

До ухвалення нового Кримінального кодексу України 2001 року *питання про початковий і кінцевий* момент строків давності в юридичній літературі йшли гострі дискусії, особливо щодо злочинів, з матеріальним складом, триваючих і продовжуваних злочинів, а також злочинів вчинених у співучасті. Самий факт здійснення злочинів з формальним складом є закінченим діянням, а тому днем їх здійснення безперечно вважався момент безпосереднього виконання злочинцем об’єктивної сторони складу.

З приводу злочинів з матеріальними складами учені висловлювали дві точки зору. Згідно з *першою*, перебіг строку давності повинен починатися з моменту настання злочинних наслідків, оскільки вони складають обов'язкову ознаку даних складів. А *другою*, — з моменту виконання злочинного діяння, незалежно від часу настання суспільно небезпечних наслідків. Друга думка знайшла тепер законодавче закріплення: *строк давності обчислюється з дня здійснення злочину, тобто з моменту виконання конкретного діяння, і не залежить від настання наслідків*. Це більш доцільно і справедливо, оскільки рішення питання про залучення до кримінальної відповідальності не залежить від того, закінчено злочин (чи мали місце приготування, замах), і закон не встановлює в даному випадку для нескінченної злочинної діяльності будь-яких особливих правил.

Кінцевий строк притягнення особи до кримінальної відповідальності — момент вступу вироку в законну силу. При закінченні строків давності до цього моменту кримінальна справа, згідно карно-процесуальним законодавством не може бути порушена, а порушена справа підлягає припиненню на будь-якій стадії кримінального процесу. У разі здійснення особою нового злочину строк давності за кожним із них обчислюється окремо.

Своєрідно розв'язується питання про терміни давності при триваючих і продовжуваних злочинах. При триваючих злочинах давність строку обчислюється з моменту припинення за волею або всупереч волі винної дії/бездіяльності: наприклад, з моменту, зв'язаного з тривалим невиконанням обов'язків, покладених на нього законом (затримання, явка із зізнанням, добровільне виконання обов'язків, настання інших подій, що свідчать про припинення кримінально-правових відносин; втрата збереженої зброї; передчасна смерть дитини, від виплати аліментів на яку ухиляється винний і т. ін.). При продовжуваних злочинах термін строку давності починається з моменту здійснення винним останнього із злочинних актів, охоплюваних єдиним наміром і спрямованих на досягнення єдиної мети. Коли злочинна діяльність не була доведена до кінця, перебіг давності починається з моменту закінчення попередньої злочинної діяльності. Давність строку діє і не застосовується у разі наявності певних підстав.

Перелік підстав при наявності яких давність строку не скасовується

Таблиця 2

Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни	ст.437
Порушення законів та звичаїв війни	ст.438
Застосування зброї масового знищення	ст.439
Геноцид	ст.442

Давність строку діє і не застосовується у разі вчинення злочинів проти миру та безпеки людства. Коло осіб, до яких, за чинним кримінальним законодавством не, може застосовуватися звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок закінчення строків давності, таким чином, розширилося. Зараз це не тільки нацистські злочинці і громадяни, які брали участь в активній каральній діяльності проти своїх же співгромадян під час Великої Вітчизняної війни, але і ті, хто вчинить будь-який з указаних злочинів проти миру і безпеки людства.

Наприкінці відзначимо, що ст. 49 КК України в деяких випадках покращує, а в деяких — погіршує положення особи, що вчинила злочин. Так, згідно з п. 1 ч. 1 цієї статті особа звільняється від кримінальної відповідальності, якщо з дня вчинення нею злочину і до дня набрання вироком законної сили пройшло два роки, у разі вчинення злочину невеликої тяжкості, тобто злочину, за який передбачено покарання менш суворе, ніж обмеження волі.

Литература

1. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса / Под ред. Мельник М. И., Хаваронюк Н. И. — К.: Канон А. С. К., 2002. — 1216 с.
2. Уголовно-процессуальный кодекс Украины, Х., Одиссей, 2003 — 288 с.
3. Российское законодательство X-XX веков, в 9 т., т. 1 — Законодательство Древней Руси. — М., 1984.
4. Комментарий к УК РСФСР/ Под ред. Ширвиндта Е. Г. — М., 1927.
5. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности. — М.: Наука, 1974.
6. Демидов Ю. А. Социальная ценность и оценка в Уголовном праве. — М., 1975.— 162 с.
7. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в Советском уголовном праве. — М., 1963.
8. Таганцев Н. С. Уголовное уложение 22 марта 1903 года. — СПб, 1904.
9. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Лекции. Часть общая т. 1. — М., 1994.
10. Наумов А. В. Загородников Н. И. Уголовная ответственность и ее реализация в деятельности органов внутренних дел. — М., 1987.
11. Филимонов В. Д. Общественная опасность личности преступника. — Томск, 1979. — 249 с.
12. Словник української мови. — К.: Наукова думка, 1975. — Т6: Підстава. — С. 506.

И. В. Дмитренко, соискатель

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра криминального права, криминального процесса и криминалистики,
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ИСТЕЧЕНИЕ СРОКОВ ДАВНОСТИ — БЕЗУСЛОВНОЕ ОСНОВАНИЕ ОСВОБОЖДЕНИЯ ОТ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

РЕЗЮМЕ

Анализ сформированных и закрепленных в УК Украины 2001 года положений об истечении сроков давности для уголовных преступлений позволяет утверждать, что эти положения достаточно полно, убедительно и последовательно гуманно обосновывают социально-политическое значение института давности.

Ключевые слова: истечение сроков давности (привлечения к уголовной ответственности), основания для срока давности, истечение срока давности.